

Horst Bienek
Rejse ind i barndommen
Læseprøve

godt og hensat mig så meget i fortiden som her i "Hotel Metropol" i Breslau.

Næste morgen skal vi videre til Gleiwitz. Men først vil Pan Krzeminski vise mig **sin** by Wrocław. Han er født her, i 1947, i et hus i den gamle Schweidnitzer Straße, lige i centrum. Hans forældre var flyttet hertil fra Warszawa, for efter august-opstanden var Warszawa blevet så ødelagt af tyskerne, at der knap var beboelige huse tilbage. Han husker stadig tydeligt, hvordan han som barn legede i ruinerne, for området foran den gamle bymur og hen til Oder-øen bestod kun af ruiner. Dette hus med en meget smukt dekoreret facade, der engang skal have tilhørt en jødisk varehusejer (på facaden og i balkongitteret ser man stadig davidsstjernen, der har overlevet nazi-tiden), var et af de få, som er blevet bevaret.

Pan Krzeminski kender kun de polske navne, han viser mig *Rynek*, *Ratusz*, et par smukke genopbyggede kirker og Oder-øen, hvor man slet ikke længere kan se de tidligere ødelæggelser. Og han er særlig stolt af Aula Leopoldina, det gamle Breslau Universitet, hvor han har studeret. Hvis det ikke var, fordi der i indgangspartiet hænger fotos, ville jeg ikke have troet, at

der i 1945 kun havde ligget en ruinbunke her. I mellemtiden har murene fået en ny patina, og de virker allerede "gamle".

Det må have været en smuk by, og det er i dag stadig en smuk by. Men jeg kan ikke rigtigt hengive mig til dens skønhed. Jeg er rastløs. Jeg vil til **min** by, jeg vil til Gleiwitz. Pan Krzeminski mærker, at jeg ikke er rigtig koncentreret, altså sætter vi os ind i bilen og kører ad motorvejen mod Oppeln og Kattowitz. Pludselig ser jeg et skilt: Góra Świętej Anny; det betyder, som jeg kan forstå det af mit tosprogede landkort, Annaberg. Der er min barndoms berømte valfartssted, Oberschlesiens hellige bjerg. Provinsens katolske hjerte. Og nu er det det hellige bjerg i Górný Śląsk.

Egnen er temmelig flad, og selv om Annaberg kun er 410 meter højt, ser man det langvejs fra, og valfartskirken, som allerede blev bygget omkring år 1500 og i 1673 udvidet i barok stil, skuer ud over hele landskabet.

Fire gange i min barndom valfartede jeg til Annaberg. Det hører til mine smukkeste erindringer om kirkelige fester. Med de gyldne kirkefaner forrest drog menigheden fra Christ-König til Gleiwitz station og kørte derpå med tog til Lechnitz ved foden af Annaberg, kvinder og børn og gamle mænd og vor præst Pattas foran

det hele. Forbundet af Unge Mænd gik ganske vist til fods hele den lange vej fra Gleiwitz til Annaberg, anført af den unge kapellan Mikas og under afsyngelse af fromme sange. Kun således tjente man virkelig Gud, kun således viste man sin ydmyghed, og kun således kunne man gøre bod for sine synder.

Én gang senere gik jeg også med. Jeg var netop fyldt tretten år, og min ældre bror, som allerede havde sin indkaldelsesordre i lommen, tog mig med. Vi måtte af sted klokken seks om morgenen. Hele vejen blev der sunget valfarts-sange, igen og igen de samme, og de, som i begyndelsen kun kendte første linie, kunne til slut alle vers udenad. Det drejede sig jo om på denne måde at opbygge en slags religiøs ekstase, således at man glemte den lange vej, vablerne på fødderne og muskelømheden.

På tilbagevejen tog først en og så flere af de unge mænd i smug en slurk af flasken; den hellige Anna må vide, hvorfra *schnapsik*'en pludselig dukkede op; i hvert fald fik jeg også lidt af den, og til slut hoppede jeg mere, end jeg gik.

De øvrige, de der var kørt tilbage med toget, havde allerede siddet længe på de udsmykkede kirkebænke i Christ-König og ventet på os, lettere trætte, men stadig tappert syngende. Og det fik alle mine anstrengelser og smerter til

at forsvinde: Kirkeportalen blev åbnet for os, orglet bruste op og ville slet ikke længere ned fra sit fulde register, og messedrengene lod deres klokker lyde og svingede røgelseskarrene, så der nu var en røg og kling, og vi blev alle mødt med det store HALLELUJA: Vi priser dig Sankt Anna Hellige Moder, Anna Sankt Anna bed for os.

Annaberg var også blevet et symbol på den schlesiske selvhævdelsesvilje. Den 21. maj 1921, under den tredje polske opstand, havde den tyske *Selbstschutz* stormet bjerget og slået de polske separatister.

Mindesmærket, der skulle erindre om begivenheden, blev opført ikke langt fra valfartskirken. Nazisterne foranstaltede gerne deres store optog på valfartsdagen for at bevise, at de kunne bringe flere mennesker på benene end kirken. Men selv om de slæbte deres partitro fæller dertil endda helt fra Niederschlesien, var deres antal langt mindre end de valfartendes – deres *Gauleiter* Bracht skal hver gang have raset. Deres sange trængte undertiden helt frem til Kalvarienberg, for ofte skruede de bevidst meget højt op for højtalerne for at overdøve pilgrimmenes fromme sange. Siden tyverne havde de største mande-valfarter fundet sted her, netop til den hellige Anna, og i 1942 var der kommet

120.000 mænd og drenge hertil, hele Tyskland talte om det, fra Breslau var endog kardinal Bertram kommet, som – med sin udprægede sans for iscenesættelse – hellere ville vise sig i det prægtige Grüssau eller Albendorf.

For os drenge var det en vanskelig konflikt, for HJ beordrede os til Annaberg-tjeneste, det katolske Don-Bosco-Forbund derimod til Annaberg-valfart. Naturligvis bestemte vi os for valfarten, og vore forældre skrev også beredvilligt undskyldningssedlerne. Men det gav minuspoint i *Jungvolk*, og på denne måde blev man aldrig *Zugführer*.

Jeg går ned ad gaden, helt hen til mindesmærket, der med sine søjler rager op som et antikt tempel. Nedenfor ligger arenaen i en halvcirkel, bænkerækkerne i sten er overgroet med græs. Intet har ændret sig. Jeg kunne have svoret på, at reliefferne i granitstenen allerede var der dengang: kvinder og mænd, arbejdere og videnskabsfolk – dengang hed det allerede: håndens arbejdere og hjernens arbejdere. Men Pan Krzeminski forsikrer mig overbevisende om, at det gamle mindesmærke blev sløjftet efter krigen, og at der i halvtredserne blev bygget et nyt, i stalintidens stil, som ikke adskilte sig meget fra nazisternes.

Og så står jeg foran trappen til valfartskirken, hin berømte trappe, blankslidt af titusinder af fødder, som hvert år er steget op her. Og kvinderne krøb som oftest på knæene op ad trinene, højlydt bedende og slående sig selv på brystet. Treogtredive trin skal der være, ét for hvert af Kristi leveår. Jeg tæller dem for første gang, der er otteogtredive. Når man når toppen, kommer man først til en bred forgård, hvorfra man til højre kommer til klostret og til venstre til valfartskirken med den hellige moder Annas hjerte.

Hvad der her straks falder i øjnene, er de mange groft snedkererede skriftestole under arkaderne. Her stod (og står vel stadig) på højtidssdage de valfartende i lange rækker for at aflægge skrifte og modtage kommunionen i kirken. For den, der her i Annakirken modtager kommunions sakramente, får, siges det, dobbelt aflad. Men jeg vil ikke stå inde for det.

Paven var her og ophøjede denne kønne, men på ingen måde betydende lille kirke til basilika, hvilket en tavle ved portalen stolt forkynder. Kirkerummet er enkelt og virker nærmest koldt. Jeg går frem til alteret. Jeg fryser. Vi er de eneste besøgende, formentlig de første denne formiddag. Denne kirke begynder først at leve, når den er overfyldt af valfartende, når orglet bruser, og røgelsen svinges, når menne-

sker beder og synger. Sådan oplevede jeg det altid dengang.

Ved foden af bjerget er der en halv snes butikker med religiøse genstande, og dertil kommer yderligere en halv snes træboder. De rigtige butikker med deres store udstillingsvinduer var dengang for dyre for os, vi købte altid i de små boder, hvor man i tilgift også fik et af de smukke farvestrålende små glansbilleder (dem med engle).

Netop nu åbner en bod, og jeg kigger på, hvad der kan købes. Rosenkranse hænger i alle farver og størrelser, den hellige moder Anna og mange andre helgener, som man knap kender navnene på, og paven er allestedsnærværende, fra billige olietryk til håndmalede ikoner, som mønter eller plaketter eller gipsbuster, malede eller på glas, på stof eller af porcelæn.

Og så det tredelte altersæt, som jeg for længst havde fortrængt fra min erindring, et krucifiks og to lysestager, ofte hører der også en vievandsskål til; det er standardudstyr i enhver katolsk husholdning i Schlesien. Nu ser jeg det igen, i alle størrelser, i alle prislæg, af tin eller nysølv, af messing eller i det mindste forsølvet. Det findes slet ikke i byernes forretninger; man køber det bedst på et valfartssted, og det bliver købt af såvel fromme husmandskoner som af

bondekoner, af lærerinder og endog af parti-funktionærers koner. Og det er bedst, hvis man straks får det viet lige ved siden af i Annakirken.

Jeg køber en enkel sort rosenkrans, som jeg fik som barn til min første kommunion og fik viet her på Annaberg. Og jeg køber endnu en i hvidt, sådan som pigerne havde dem, den vil jeg tage med til min søster i Köln. Jeg kigger efter en rosenkrans i rav, men de fås ikke her. I hotellets statslige *Pewex*-shop for turister har jeg set nogle smukke, tykke, slebne rav-rosenkranse, som sælges efter vægt – som guld. Og naturligvis kun mod dollars.

Vi forlader Annaberg og kører mod Groß-Strehlitz til industriområdet. Vores vej er kantet med hvidblomstrende æbletræer, de lyser i det disede middagslys. Tidligere var næsten alle landeveje, som man her kalder chausseer, beplantet med frugttræer. Det siges at stamme fra en gammel preussisk anordning. Fordi der hernede ofte havde været skørbug og andre sygdomme forårsagede af vitaminmangel, skulle vejfrugt være frit og gratis tilgængelig for hele befolkningen. Jeg kan ikke stå inde for ægtheden af denne historie, men æble-, kirsebær- og pæreveje var i hvert fald typiske for

Oberschlesien.

Nu ser jeg, at kun træerne på min venstre side har hvide blomster. Til højre er stammerne sorte og forkrøblede, og kun her og der skyder et par grønne blade ud af udtørrede grene. Jeg ser tydeligt årsagen hertil: gulsorte røgskyer ligger tæt hen over dalen, hvor der befinder sig en kæmpe stor cementfabrik. Ud af en håndfuld mægtige skorstene vælter giftig røg. Et par år til, så vil også træerne på den **venstre** vejside dø.

Dér, hvor chausseen slår en stor bue til højre, dukker der pludselig et vejskilt op, som får mit hjerte til at banke stærkere: GLIWICE. Der er stadig et stykke dertil, men det er den næste store by. En halv time til, så er jeg der, tilbage i min barndoms by.

Ved Cosel krydser vi Oder. Jeg stiger ud. Her på denne bro har jeg ofte været, gået skødesløst over på den anden side. Floden, som allerede er temmelig bred her, bryder netop frem fra de mørke skove, lavningerne og de store bugtninger findes først på den anden side af Breslau. Jeg kigger ned fra broen, heroppefra ser floden ud som et sort spejl. Det er, som om vandet står stille som i en sø. Jeg spytter ned på det, ligesom vi altid gjorde det som børn, og ser, hvor langsomt Oder strømmer. Befolkningen kalder den: **Moder Oder**. Den er schlesiernes hellige flod.

Et stykke længere fremme kan man se tårnet i den gamle sluse ved Klodnitz-kanalen. Først hed den Oberschlesiske Kanal, så Kejser-Wilhelm-Kanal, så Adolf-Hitler-Kanal, nu ganske enkelt Klodnitz-Kanal. Netop nu bliver der ledt vand ind, og to lastpramme, fyldte til kanten med kul, stiger opad. Kullene er overstrøet med kalk, til kontrol af at ingen stjæler noget. Sådan var det også i min barndom. Du godeste, er det virkelig fyrré år siden, at jeg sidst stod her? Jeg kan ikke tro det. Dengang havde jeg vanskeligt ved at se hen over broens rækværk. Hvad har forandret sig? Er jeg blevet en anden? Her, ved floden og slusen, er alt i hvert fald, som det engang var.

Og så når vi til den vestlige forstad af Gleiwitz. Nu er vi der altså straks. Skulle jeg ikke allerede kunne se dem: min bys tårne? Jeg er opstemt. Jeg ruller vinduet ned. Jeg bevæger mig frem og tilbage på sædet. Det går alt for langsomt fremad for mig på denne chaussé. Skulle der ikke her drejes af mod Przeschlebie, som senere kom til at hedde Sandwiesen, hvor der var mange vandfyldte udgravninger med højt voksende siv og ynglepladser til fugle? Og dér mod Zernik, som senere hed Gröling, hvor den ny radio-sender blev bygget? Og lige frem må vi snart støde på Coseler Landstraße, på Teuchertstraße,

hvor sporvognsskinnerne begynder. Mit hjerte sidder oppe i halsen.

Og mens vi kører ind i byen, og min barndoms billeder vælder op i mig og søger samklang med den virkelighed, som jager forbi mig, spørger jeg mig selv, hvorfor jeg har indladt mig på dette foretagende. Hvorfor har jeg begivet mig ud på denne rejse ind i barndommen? Efter toogfyrrer år. Her lever ingen mere, som jeg kender. Ingen slægtning, ingen bekendt, ingen ven.

Jeg har længe strittet imod. Jeg havde været bange for det, ja, haft en regulær angst for en fortid, som lå så langt tilbage, og som har forandret sig i min fantasi og i mine bøger. En barndom – **min** barndom i Gleiwitz. Jeg har skrevet fire romaner om den. I ti år arbejdede jeg på det. Den erindrede virkelighed forandrede sig i løbet af den tid. Det, der er blevet tilbage, er det, jeg iscenesatte med min fantasi, det jeg skrev.

Hvad er så virkelighed? Nu er jeg i gang med at sammenholde min opdigtede virkelighed med den virkelige virkelighed. Vil det ikke føre til en katastrofe? Jeg forventede den. Jeg så på gadelinierne, på husfacaderne, på træerne og på parkerne. Men der kom ingen eksplosion.

Den første indbydelse til Polen kom fra den polske forfatterforening, men jeg tog ikke af

sted. To år senere blev jeg pludselig ringet op af bispekontoret i Katowice, som ville indbyde mig til et rekviem for Wojciech Korfanty. Korfanty var en polsk nationalistleder og havde under afstemningerne i Oberschlesien været polsk folkeafstemningskommisær; jeg havde sat ham et mindesmærke i min bog. Han figurerede ikke længere i det ny socialistiske Polens historiebøger; som leder af Bondepartiet, der anses for "reaktionært", blev han ganske enkelt tiet ihjel. Han havde altid været troende katolik, og kirken i Kattowitz, hvor han ligger begravet, havde ikke glemt ham.

Senere ønskede forlaget Czytelnik, at jeg skulle komme til Warszawa. Czytelnik havde købt rettighederne til min roman "*Der erste Polka*". Men der opstod altid nye problemer med publikationen. På et tidspunkt var der ikke noget papir, så var forholdet mellem Forbundsrepublikken Tyskland og Polen atter frosset til, så at man i Warszawa ikke lige var indstillet på at udgive en roman, som foregik i det gamle Oberschlesien. Så udkom "*Die Zelle*", min bog om Gulag, pludselig på undergrundsforlaget "Nowa". Og atter blev "*Polka*" udskudt.

Også Wilhelm Szewczyk, en polsk-oberschlesisk forfatter fra Katowice - en ven, vil jeg gerne

kunne sige -, som jeg havde korresponderet længe med, inviterede mig.

Men også hans invitation havde jeg afvist. Så længe jeg ikke havde afsluttet min romancyklus, som skulle beskrive Oberschlesiens verden frem til 1945, frygtede jeg, at dagens virkelighed ville ødelægge min fantasi. Og da jeg til slut var færdig, kom Jaruzelski. Så længe havde jeg tøvet; nu kunne jeg ikke tage af sted. Ydermere blev den gamle forfatterforening opløst under "krigsretten", og de venner og kolleger, som jeg havde i Polen og ville besøge, var ikke blevet medlemmer af den ny forfatterforening – indbydelsen ville altså ikke længere have gyldighed. En polsk digter lod mig meddele: Nu kan du ikke længere komme til Polen, det ville vi alle se som et forræderi. Tre år senere skrev han til mig: Det er nu, at du bør foretage din rejse til Schlesien/ Śląsk, for J., han bliver hos os.

Sidste år kom så forslaget fra ZDF om at lave en film om min **Gleiwitz-barndom** til serien "Beskrivelser", hvor kunstnere og forfattere beretter om deres opvækst. Jeg tøvede. Og så besluttede jeg mig pludselig til at gøre det. Ja, nu pirrede det mig endog at tage af sted, og det ikke alene, men med et team, og at blive der i to uger, ligegyldigt om jeg ville synes om at være der eller ej.

Men det stod mig klart, at jeg én gang måtte tage denne rejse ind i barndommen. Efter toogfyre år. En polsk instruktør, Stanisław Krzeminski, skulle ledsage mig. Han havde allerede besøgt mig i forvejen, og vi var blevet enige om filmens grundidé. Han havde sørget for alle optagelsestilladelser, hvad der sikkert ikke havde været nemt; inden for ZDF-serien "Beskrivelser" var det den første film, som optages i et østblok-land.

Og nu sidder Pan Krzeminski ved siden af mig i bilen og stirrer på mig, allerhelst vil han begynde at optage straks og fastholde mine skiftende følelser. Men Ryszek, vores fotograf, er undervejs i en anden bil, og vi har aftalt først at mødes ved rådhuset i Gleiwitz.

Ja, jeg er opstemt, da vi drejer ind i Teuchertstraße. Jeg flytter hovedet i ryk skiftevis til højre og venstre, for ikke at gå glip af noget. Og dér er allerede Wilhelmstraße, byens hovedgade, pulsåren. Her gik jeg ofte, her kendte jeg hver eneste butik, hvert eneste udstillingsvindue, hver facade og hver sidegade. Nu passerer det alt sammen for hurtigt forbi mig. Jeg stiger ud. Pan Krzeminski kører videre og leder efter en parkeringsplads. Jeg går et par skridt, presser mig gennem menneskemængden, som ved grønt lys strømmer imod mig, og ser pladsen foran det tidligere "Haus Oberschlesien",

ser brønden med de tre dansende fauner, ser floden. Jeg stiller mig ud på Klodnitz-broen, læner mig op ad rækværket, betragter gaden og de forbipasserende, jeg ser ind i deres ansigter. Jeg venter.

Jeg venter, mens byen passerer forbi mig. Alderens byer må man erobre. Barndommens by erobrer én. Det ene er begyndelsen. Det andet er at gå videre. Man kan gå gennem mange byer. Begyndelsens by findes kun én gang.

Jeg står længe på broen. Pan Krzeminski siger til mig: Vil De ikke se rådhuset - *der Ring* - med klædesbuegangene, det gamle rådhus, stationen, Hindenburg-broen, som De så ofte har talt om i Deres bøger? Jo, jeg ville gerne se det hele. Men lige nu vil jeg først blive stående her. Stå og se.

Hent mig her om to timer, siger jeg til Pan Krzeminski.

Jeg går alene op ad Wilhelmstraße, som nu hedder Ulica Zwycięstwa (Sejrens Gade) til den tidligere Germaniaplatz. Og vandrer tilbage til *der Ring*, til det gamle rådhus. Jeg går gennem et par gyder rundt omkring den gamle sognekirke Allerheiligen. Det er den ældste del af byen. Husene her forfalder. På en side af en gade